

На переконання вченого, немає сумніву, що початком історичних часів українського народу була Київська Русь, як державний організм, створений антськими слов'янами. Навколо Київської Русі почали об'єднуватися всі інші етнічно споріднені племена. Отже, до неї як одноетнічної держави приєднувалися території з населенням зовсім іншого походження, економічного та духовного життя і нижчої цивілізації. Вчений відзначав що Київська Русь стала засновником Київсько-Руської імперії, котра складалася в основному з Київської Русі та колоніальних територій [2, с. 45].

Варто наголосити також на важливому, на нашу думку, аспекті поглядів М. Чубатого щодо етногенезу українського народу. Історик вказав, що одночасно з політичним розпадом Київсько-Руської імперії у XII ст. назва Русь поширилася на захід і в середині XII ст. Волинь стала також частиною Русі. Отже, вкінці XII і на початку XIII ст. Галичина стала частиною Русі, коли галицько-волинський князь Роман Мстиславович, зайнявши Київ, проголосив себе «самодержцем всея Руси». З того часу і Галичина вважалась частиною Русі й брала активну участь у захисті всієї держави від степовиків у битві біля Калки (1223 р.), і пізніше неодноразово від татар. На той час закінчилося формування українського народу [2, с. 63].

Таким чином, М. Чубатий доводив, що Київська Русь – це одне, а дещо інше Київсько-Руська держава. Безперечним є те, що на території Київсько-Руської імперії зародилися і розвивалися три східнослов'янські народи, але не на території Київської Русі. Свою методу етногенезу на прикладі української народу М. Чубатий застосовував до процесу формування російського і білоруського народів.

Список використаних джерел

1. Чубатий М. До питання про початки української нації / Микола Чубатий // Діло. – 1931. – 23, 24, 25, 27, 28 січня. – Ч.14–19.
2. Чубатий М. Княжа Русь Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй / Микола Чубатий // Записки НТШ. – Т.178. – Нью-Йорк – Париж, 1964. – 159 с.
3. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні / Микола Чубатий // Т. I до 1353 р. – Рим – Нью-Йорк: Видання Українського Католицького Університету в Римі, 1965. – 816 с.
4. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні / Микола Чубатий // Т. II. – Ч. I. (1353–1458). – Рим – Нью-Йорк: Видання Українського Католицького Університету в Римі, 1976. – 263 с.
5. Чубатий М. Українська історична наука (її розвиток та досягнення) / Микола Чубатий // Філадельфія: Америка, 1971. – 53 с.
6. Горак С. М. Микола Чубатий – історик Української етногенези / Степан Горак // У пошуках історичної правди: Збірник на пошану Миколи Чубатого, 1889–1975 / Ред. Григор Лужницький і Ярослав Падох. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1987. – С.65–81. – (Записки НТШ. – Т.205. Історично-філософська секція. Правничка комісія; Ч.2).
7. Грушевський М. Звичайна схема «русської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / Михайло Грушевський // Вивід прав України. – Львів: Слово, 1991. – С.7–13.
8. Chubaty N. The Meaning of «Russia» and «Ukraine» / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1945. – Vol.1. No.4. – P.351–364.
9. Chubaty M. Russia and the Peace, by Sir Bernard Pares. 293 pp. Macmillan. New York, 1944 / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1945. – Vol.1. No.2. – P.178–180.
10. Chubaty N. i Ukraine and the Western World / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1947. – Vol.3. No.2. – P.145–158.
11. Doroshenko D.: Die Namen «Rus» «Russland» und «Ukraine» in ihrer historischen und gegenwertigen Bedeutung». Abhandlungen des Ukrainisch-Wissenschaftlichen Institutes, Berlin III Band. 1931, st. 1–23 / N. Chubaty // Дзвони. – 1932. – Ч.4. – С.311–312.
12. Chubaty N. The Beginnig of Russian History / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1947. – Vol.3. No.3. – P.262–273.

References

1. Chubaty M. Do pytannta pro pochatky ukraiynskoyi nacyi / Mykola Chubaty // Dilo. – 1931. – 23, 24, 25, 27, 28 sichnya. – Ch.14–19.
2. Chubaty M. Knyazha Rus Ukrayina ta vynyknyennya trox sxidnoslov'yanskyx nacyi / Mykola Chubaty // Zapysky NTSh. – T.178. – Nyu–York – Paryzh, 1964. – 159 s.
3. Chubaty M. Istoriya xrystyianstva na Rusy–Ukrayini / Mykola Chubaty // T. I do 1353 r. – Rym – Nyu–York: Vydannya Ukrayinskogo Katolyczkogo Universtyetu v Rymi, 1965. – 816 s.
4. Chubaty M. Istoriya xrystyianstva na Rusy–Ukrayini / Mykola Chubaty // T. II. – Ch. I. (1353–1458). – Rym – Nyu–York: Vydannya Ukrayinskogo Katolyczkogo Universtyetu v Rymi, 1976. – 263 s.
5. Chubaty M. Ukrayinska istorychna nauka (yiyi rozvytok ta dosyagnennya) / Mykola Chubaty // Filyadelfiya: Ameryka, 1971. – 53 s.
6. Gorak S. M. Mykola Chubaty – istoryk Ukrayinskoyi etnogenezy / Stepan Gorak // U poshukax istorychnoyi pravdy: Zbirnyk na poshanu Mykoly Chubatogo, 1889–1975 / Red. Grygor Luzhnyczkyi i Yaroslav Padox. – Nyu–York – Paryzh – Sydney – Toronto, 1987. – S.65–81. – (Zapysky NTSh. – T.205. Istorychno–filosofichna sekciya. Pravnycha komisiya; Ch.2).
7. Grushevskiy M. Zvyčajna sxema «ruskoyi» istoriyi j sprava racionalnoho ukladu istoriyi sxidnoho slov'yanstva / Myxajlo Grushevskiy // Vyvid prav Ukrainy. – Lviv: Slovo, 1991. – S.7–13.
8. Chubaty N. The Meaning of «Russia» and «Ukraine» / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1945. – Vol.1. No.4. – P.351–364.
9. Chubaty M. Russia and the Peace, by Sir Bernard Pares. 293 pp. Macmillan. New York, 1944 / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1945. – Vol.1. No.2. – P.178–180.
10. Chubaty N. i Ukraine and the Western World / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1947. – Vol.3. No.2. – P.145–158.
11. Doroshenko D.: Die Namen «Rus» «Russland» und «Ukraine» in ihrer historischen und gegenwertigen Bedeutung». Abhandlungen des Ukrainisch-Wissenschaftlichen Institutes, Berlin III Band. 1931, st. 1–23 / N. Chubaty // Dzvony. – 1932. – Ч.4. – С.311–312.
12. Chubaty N. The Beginnig of Russian History / N. Chubaty // The Ukrainian Quarterly. – 1947. – Vol.3. No.3. – P.262–273.

Hryhoruk N. A., Ph.D., associate professor of modern and contemporary history and history teaching methods, Ternopil National Pedagogical University Volodymyr Gnatyuk (Ukraine, Ternopil), n.hryhoruk@ukr.net

Kiev state research through papers Nicholas Chubaty's

Considers scientific views of crested the formation of the Kievan state. The article is a study of the Kievan state through the prism of the works of N. Chubaty. The scientist noted that Kievan Rus was the founder of Kyiv–Rus, which consisted mainly of Kievan Rus and colonial teritoryi. Doslidzhennya consider ethnogeny Ukrainian people connected with the origin of Kievan Rus as ethnic, geographic and public-policy formation. In the end, the author concludes that N. Chubaty maintained that Kievan Rus – is one thing, something else Kyiv–Rus. The study is based on the use of complex general, structural–functional and historical methods.

Keywords: Kyiv State, N. Chubaty, Rus, Ukraine, history, descent.

УДК 94(477)<17>

Харсун О. В.,
кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу науково-освітньої роботи КУ «Обласний художній музей» ЧОР (Україна, Черкаси),
olla0612@yandex.ru

ХТО ПЕРЕТВОРИВ МЕЛЬХІСЕДЕКА ЗНАЧКА-ЯВОРСЬКОГО НА ІДЕЙНОГО НАТХНЕННИКА КОЛІВЩИНИ?

На прикладі відомої історичної постаті України XVIII ст. – Мельхіседека Значка-Яворського розглядається проблема релігійного протистояння між православними, унітатами та католиками на території півдня Київського воєводства в період розгортання гайдамацького руху. Виділяються основні аспекти становлення православних церков та монастирів краю та напрямки діяльності ігумена Мотронинського монастиря в обороні православної віри на підконтрольному Речі Посполитій Правобережжі. Також ведеться пошук причин, згідно з якими польські дослідники та мемуаристи XVIII – XIX ст. назвали очільником Коліївщини 1768 р. та гайдамацького руху загалом у Київському воєводстві Мельхіседека Значка-Яворського.

При розгляді питання стає зрозумілим, що саме особистісне протистояння Мельхіседека з місцевою польською шляхтою та уніатським духовенством за права православних священників та опіка церковним та монастирським майном стали причиною того, що польські сучасники подій Коліївщини 1768 р. приписали ігумену Мотронинського монастиря безпосереднє відношення до організації гайдамацького руху на півдні Київського воєводства.

Ключові слова: православна церква, греко-католицька (уніатська) церква, Мотронинський монастир, Мельхіседек Значко-Яворський.

Релігійне протистояння, що розгорнулося в Правобережній Україні у XVIII ст. між православними, уніатами та католиками, суттєво вплинуло на церковний устрій регіону. Після підписання Вічного миру 1686 р. та його ратифікації польським сеймом 1710 р. на землі, у тому числі півдня Київського воєводства, почала повертатися польська шляхта, яка для реалізації своїх духовних потреб запрошувала представників католицького духовенства. Подібні акції добре вписувалися в політику насадження католицизму в Правобережній Україні. Для місцевого населення, у якості проміжної ланки в переході із віри у віру, активно впроваджувалася політика по зміцненню позицій греко-католицької (уніатської) церкви. Доволі швидко розгорталася боротьба не лише за паству, але й церковне та монастирське майно. Козаки, які впродовж XVII ст. виступали захисниками православної віри, територіально опинилися «за кордоном», тобто, за межею володінь українських земель Річчю Посполитою. Таким чином православне населення Правобережжя опинилися сам на сам із польською шляхтою та їхнім духовенством.

Варто зазначити, що, крім релігійної політики, представники Речі Посполитої активно проводили вигідні для себе економічні та політичні заходи, які в свою чергу погіршували становище селян та міщан краю. Тож виникнення та розвиток гайдамацького руху, що тривав більшу половину XVIII ст., став реальним проявом боротьби місцевого населення із польською шляхтою та її представниками. Постійні утиски православного духовенства, грабунки та конфіскація православних церков і монастирів – це ті реалії, у яких опинилася православна віра у XVIII ст. у межах Речі Посполитої. На часі стала актуальною поява особистості, яка взяла б під захист усе православне духовенство Правобережної України і виступила активним борцем за права православного люду. Такою особистістю був Мельхіседек Значко-Яворський.

Мета запропонованої статті полягає у висвітленні релігійного протистояння на півдні Київського воєводства у XVIII ст. крізь призму діяльності Мельхіседека Значко-Яворського та з'ясування причин, через які польські дослідники відвели ігумену роль організатора гайдамацтва та Коліївщини 1768 р. в регіоні.

Для досягнення поставленої мети автор визначає такі завдання:

– окреслити релігійне протистояння між православними й уніатами на прикладі їх боротьби за церковне та монастирське майно;

– висвітити діяльність ігумена Мотронинського монастиря Мельхіседека як активного захисника православної віри.

Історіографія теми дослідження представлена в працях і наукових доробках учених XIX – поч. XXI ст. З-поміж дослідників XIX ст. питанню релігійного протистояння між католиками та уніатами, а також подіям гайдамацького руху та Коліївщини особливу увагу приділили В. Антонович [1; 2; 3; 4], М. Максимович [10], В. Істомін [9]. Хоча свою увагу вчені зосереджували

на релігійних причинах Гайдамаччини, постать Мельхіседека в більшості випадків згадувалася побіжно. Я. Шульгін [16] значну увагу приділив аналізу польських джерел та з'ясуванню причин особистісної неприязні уніатів і католиків до ігумена Мотронинського монастиря. Серед дослідників XX ст. достатню уваги релігійній діяльності Мельхіседека та аналізу польських джерел того часу, у яких згадувався ігумен, приділяв П. Мірчук [12]. Дослідники кін. XX – поч. XXI ст. розширили коло своїх історичних пошуків при розгляді питання релігійної боротьби православних і уніатів в Правобережній Україні у XVIII ст. Вони залучають нові джерела та застосовують сучасні методи дослідження при висвітленні гострих історичних моментів взаємовідносин українців і поляків упродовж указанного періоду. М. Довбищенко [8], Ю. Мицик [11], І. Скоцилас [13], Ю. Христовська [14] та Т. Чухліб [15] пропонують нові шляхи пошуку розуміння особливостей співжиття представників різних напрямків християнства в межах одного соціокультурного простору.

До кінця XVII ст. православна церква на Правобережжі України належала до Київської митрополії. Після підписання Вічного миру Київська і Переяславська ієрархічні кафедри опинилися «за кордоном» (на території підвладній Російській імперії) і контакти з українськими землями, що ввійшли до складу Речі Посполитої, ставали все більш ускладненими. При такій слабкій ієрархічній залежності православні церкви й монастирі постійно зазнавали таємних і явних переслідувань з боку польсько-католицької та уніатської пропаганди. У цьому активно допомагали польські комісари та дрібна шляхта. Під постійним тиском православні протопопи і їх намісники або були примушені до унії, або усунені з посад. Православна єпархіальна влада в Переяславі не відновлювала знищених чужою владою духовних санів. Таким чином уніатські біскупси отримали свій постійний вплив у тому числі на півдні Київського воєводства, а переяславські архієреї були позбавлені будь-якого впливу на свою закордонну паству. У священника, який погодився на унію, були всі переваги. Він не був зобов'язаний брати від прихожан презент чи згоду, для нього достатньо було дозволу лише комісара чи губернатора і рекомендацій декана [5, с. L–LVIII].

Докладні відомості про умови отримання в розпорядження священником приходу містяться у статті П. Г. Лебединцева «О способах сдержания прав сельского духовенства в Киевской епархии XVIII – XIX вв.» (1860 р.). Так, ціна презенту сягала від 30 до 150 рублів старою срібною монетою, іноді додавалася ще й корова, іноді презенти продавали з торгів, і прихід залишався за тим, хто дав вищу плату. І навіть при переході маєтку в спадок необхідно було сплачувати презент. При неможливості сплатити презент, будинок священника могли пограбувати, його худобу і зерно забрати, а самого взяти під варту [5, с. LIX].

Дещо іншою була ситуація із православними монастирями. Центральна частина Правобережної України у XVIII ст. була центром православних монахів. Так, між Ржищевим і Чигирином на відстані 300 верств знаходилися Чигиринський, Медведівський, Мотронинський, Жаботинський, Лебединський, Мошногірський, Ірдинський, Виноградський, Корсунський, Богуславський, Трахтемирівський, Канівський, Ржищевський, Лисянський та Маньківський монастирі. Чимало

православних монастирів були щедро наділені великими угіддями від своїх фундаторів. Саме цим викликано інтерес до православних монастирів з боку уніатського духовенства.

Тодішні монастирі були самостійними общинами з повною і до певного часу абсолютною безконтрольною свободою самоврядування. Усі більш-менш важливі справи вирішувалися лише на загальній раді братчиків. Влада братчиків, сила спільного голосу були такої ваги, що, наприклад, ігумен монастиря не міг виїхати із монастиря на віддалену відстань без згоди більшості ченців. Були випадки, коли братчики силою своїх голосів усували з монастиря ігумена [5, с. XXVII–XXIX]. Фактично ігумен не міг самостійно приймати будь-які важливі для монастиря рішення, не порадившись із ченцями цього монастиря. Ці положення стосувалися і Мотронинського монастиря. Саме там у період з 1753 по 1768 рр. ігуменом був о. Мельхіседек Значко–Яворський [6, с. 589].

У 1761 р., за призначенням переяславського архієрея Гервасія Линцевського, Мельхіседек став правителем православних церков і монастирів у Правобережній Україні, що належали до переяславської єпархії, і самим ревним чином почав допомагати українським селянам і міщанам зберігати православну віру. Число тих, хто повернувся з унії в «благочестіє», як тоді говорили, у 60–х рр. XVIII ст. було дуже великим.

У донесенні до Гервасія 23 вересня 1761 р. Мельхіседек писав, що 22 священники Чигиринського староства виявили бажання приєднатися до православної єпархії. Також він запитав Гервасія, чи приймати вищезгаданих священників у Мотронинський монастир для навчання священнодіяству (богослужінню), а у випадку, якщо церква їхня силоміць буде зайнята католиками чи уніатами, чи освячувати самому священнику таку церкву і чи продовжувати в ній служіння, не очікуючи архієпископського дозволу. На всі ці запити було отримано позитивну відповідь. Таким чином усі справи по поверненню церков до православ'я проходили через ігумена Мотронинського монастиря. Персональна закладка і освячення церков зближала Мельхіседека з духівництвом і народом. З монастиря можна було запросити православного священника, відмовити від унії тих, хто вирішив її прийняти, звідси можна було взяти ієромонаха для священнослужіння і здійснення треб [5, с. LXXV–LXXXI]. Мотронинський монастир в особі його ігумена став оплотом православної віри, чим обурював місцеве уніатське духовенство.

Так ігумен Христинопільського монастиря Корнелій Срочинський у повідомленні писав: «...Цей Мельхіседек, після того як повернувся з Варшави додому, зараз же частково сам, а частково через підручних почав розголошувати різні давніші трактати про унію та православ'я, попередньо хитро змінивши їх... У Черкаському, Канівському та інших старостах і в селах, що належать до цих староств, а також у Смілянському, Жаботинському, Звенигородському, Чигиринському, Ольшанському, Городищівському і частково Корсунському ключах він оголошував, що всім вільно можна переходити з унії в православ'я. І ледве це вчинив, як усі названі ключі з численними своїми селами заявили, що вони готові прийняти православ'я...» [6, с. 341–344].

Фактично нові повноваження Мельхіседека давали йому можливість турбуватися про встановлення в Україні,

підвладній Речі Посполитій, православної віри. Діючи у цьому напрямі, ігумен рік за роком розширював кордони православ'я на Правобережжі, посилюючи на нього свій моральний вплив. Таким чином місце його перебування – Мотронинський монастир – стало центром православ'я, а самі вороги почали називати Мельхіседека «царем схизматичним» [5, с. XXXVIII]. Звичайно, такий розвиток подій ніяким чином не міг тішити уніатське й католицьке духовенство. Польська шляхта починає сприймати Мельхіседека як особистого ворога, який стоїть на заваді політики окатоличення населення Правобережної України. Саме в цей час (2–га пол. XVIII ст.) з'являються перші згадки про ігумена як особу, що має пряме відношення до розгортання гайдамацького руху в 60–х рр. XVIII ст. в районі своєї обителі. До цього частково мали відношення й ченці Мотронинського монастиря.

Дехто з братчиків, будучи чимось незадоволени, вимагали позбавити Мельхіседека честі ігумена, вигадуючи на нього різні наклепи і звинувачення, у числі яких головним було те, що він узгоджує свої дії з гайдамаками і їх таємно укриває в монастирі. Одним із таких наклепників був монах Амінадав, який не раз тікав з монастиря, складаючи з себе обітницю, і неодноразово був покараний Мельхіседеком, навіть ув'язнений і битий батогами. Разом зі своїм родичем поляком він утік у містечко Вільшану, склав там за порадою уніатів на Мельхіседека донесення, ніби той має зв'язки з гайдамаками. Доволі швидко в монастирі з'явився загір військових, ігумен був схоплений і ув'язнений [5, с. LXXXII].

28 лютого 1765 р. інструктор уніатського митрополита Філіпа Володкевича, Василь Любинський, у своєму листі до Гервасія жалівся, що монахи Мотронинського, Мошногірського і інших монастирів приймають людей на сповідь у Великий піст, вінчають кого не варто, що сам ігумен Мотронинського монастиря закладає і освячує церкви, не переймаючись тим, чи матимуть священники засоби до існування, а священників чигиринського і жаботинського ключа залучають під свою протекцію, чим віддаляють їх від уніатських архієреїв [5, с. LXXXVII].

Слідом за скаргами Любинського, комісар Січинський, надісланий від уніатського оверуцького архієпископа, спочатку словесно, а потім і письмово оголосив Мельхіседеку, що Мотронинський монастир мають «відібрати на унію». Які для цього були підстави – невідомо, але з досвіду Мельхіседек знав, що така заява не є пустою погрозою. Варто лише якомусь інструктору явитися із загоном жовнірів – і монастир було б пограбовано й віднято, і ніякі скарги вже нічого б не змінили. Після довгих роздумів ігумен вирішує їхати у Петербург шукати захисту для православ'я [5, с. XCI–XCII].

24 серпня 1765 р. у листі до Гервасія із Петербургу Мельхіседек писав, що немає ніяких підстав виражати сподівання на швидкий успіх. До того ж, якщо про церкви можна було вести мову, то про монастирі й слухати не хотіли [5, с. XCIV].

Ім'я о. Мельхіседека Значко–Яворського і його боротьба стали відомими в межах усієї Речі Посполитої. При кожному обговоренні релігійного питання в польському сеймі відразу лунало ім'я архієпископа Мельхіседека. Його згадував кожним разом представник царя у Варшаві, порушуючи питання прав православної віри, Надана ігуменом інформація звучала у всіх офіційних

меморіалах царського уряду до польського сейму відносно переслідувань православних у Польщі [12, с. 257–258].

Таким чином активна позиція ігумена у справі захисту православної віри на підвладній Речі Посполитій Правобережній Україні стала причиною так званої «інформаційної війни», яку розгорнули проти Мельхіседека поляки, всіляко намагаючись усунути його від церковних справ або принаймні дискредитувати в очах польської влади та особі короля. Повсякчас починають з'являтися відомості про те, що саме Мельхіседек був винуватцем уманських подій у 1768 р.

А. Мощенський, який не був свідком Коліївщини, бо перебував у Варшаві, повернувшись в Умань у 1775 році, від місцевих свідків подій зібрав інформацію й передав її у формі власного повідомлення про Коліївщину. Цей мемуарист бачив Коліївщину як помсту о. Мельхіседека Значка–Яворського: «... за свого сестринця, посадженого поляками на паль, намовляє він (т. зн. ігумен Мельхіседек) Залізняка і його товаришів, щоб вони підняли релігійну війну проти Польщі...». До групи мемуарних джерел треба зачислити й анонімну поему «Krotkie opisanie wierszem polskim nieszczesliwej kleski w calej Ukrainie a nayszczegolniej tyranskiej rzezi w miescie Umaniu przez Maksyma Zelezniaka Zaporozca maypierwszego herszta za poduszczeniem Melchisedeka Jaworskiego ihumena Motrenins, nauprzod zbuntowanego a potym przylqceniem sie Gaty sotnika umanskiego zmocnionego na polskim i zydowskim narodzie roku 1768 dopelnionej u spraktykowanej, przez studenta szkol umanskich dla wiecznopomney calemu swiatu pamieci zebrane u zlozone wierszem». Про те, у якому дусі написаний цей твір, виразно говорить широкий заголовок, а причина повстання зведена до одного: «все те є від ігумена Мельхіседека. Він ... збунтував темний народ жаром релігії...» [12, с. 14–15]. Польський історик Т. Корзон так окреслює причини Коліївщини: «Не треба шукати інших мотивів, скоро для виявлення фактів різні вистачає зіставлення кровожідного підбурювання темним фанатиком (ігуменом Мельхіседеком) із подразненим станом умів українського люду...». Корзон відкидає навіть можливість, що українські повстанці мали якісь інші мотиви та цілі [12, с. 14–15].

Утім, українські дослідники ще в XIX ст. зазначали, що причиною того, що поляки назвали ігумена очільником, головним бунтарем повстання є той факт, що він, поперше, надзвичайно активно захищав православну віру й церкву, а з іншого – що ці дії відбувалися на невеликій малолюдній на той час території України, півдні Київського воєводства, дійовими особами яких були з одного боку переважно дрібна польська шляхта і уніатське духовенство, а з іншої – православні священники, монахи і селяни (тут мова йде не про селян–повстанців, а прихожан) [5, с. XIX–XX].

Отже, саме активна релігійна позиція ігумена Мотронинського монастиря Мельхіседека Значка–Яворського у захисті православної віри перетворила його на особистісного ворога багатьох представників польської шляхти, католицького та уніатського духовенства не лише в межах Київського воєводства, а й усієї Речі Посполитої. Спроба ігумена винести проблему утисків православних у Польській державі на міжнародний рівень настільки обурилася шляхту, що єдиним засобом для його усунення видавалися намагання зв'язати діяльність Мельхіседека із діями гайдамаків та подіями Коліївщини 1768 р., як апогею

цього протистояння. Постійні звинувачення в його адресу в решті–решт досягли своєї мети. Не зважаючи на те, що на суді була встановлена безпідставність цих звинувачень, під тиском польської шляхти Мельхіседека усунули з Мотронинського монастиря. Тим паче, діяльність ігумена в 60–х рр. XVIII ст. мала суттєвий вплив на зміцнення православної віри та покращення стану православних церков і монастирів Правобережної України, підвладної Речі Посполитій.

Список використаних джерел

1. Антонович В. Исследования о Гайдамачтве по актам 1700–1768 г. / Володимир Антонович. – К., 1876. – 128 с.
2. Антонович В. Нарис становлення Православної церкви на Україні від пол. XVII до кінця XVIII ст. / Володимир Антонович // Грушевський М., Левицький О. Розвідки про церковні відносини на Україні–Руси XVI–XVIII ст. – Л., 1990. – С.80–146.
3. Антонович В. Уманський сотник Іван Гонта 1768 р. / Володимир Антонович // Киевская старина. – 1882. – №11. – С.250–277.
4. Антонович В. Що принесла Україні унія: стан української православної церкви від пол. XVII до кінця XVIII ст. / Володимир Антонович. – Вінніпег, 1991. – 132 с.
5. Архив Юго–Западной России издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Вольнском генерал–губернаторе. Ч.1, Т. II. Материалы для истории православья в Западной Украине в XVIII. Архимандрит Мельхиседек Значко–Яворский. – К.: В типографии Федорова, 1864. – 685 с.
6. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст.: зб. документів / за ред. І. Л. Бутича, Ф. П. Шевченка. – К.: Наук. думка, 1970. – 658 с.
7. Гайдамацький рух на Уманщині. Коліївщина 1768 р.: хрестоматія / за ред. С. Ю. Монке. – К.: ВПЦ Київ. ун–т, 2002. – 213 с.
8. Довбищенко М. В. Унія в Київському та Брацлавському воєводствах Речі Посполитої XVIII ст. (загальний огляд) / Михайло Володимирович Довбищенко // Архів Української церкви. Серія 1. Дослідження. Вип.1. Історія унії на Київщині 1596–1839 рр. / відп. ред. М. І. Обушний. – Л., 2011. – С.120–202.
9. Истомин В. К вопросу о причинах, породивших народные реакции против Польши в Юго–Западной России в XVIII в. по неизданным актам Киевского центрального архива / В. Истомин // Оттиск из журнала «Университетские известия». – 1891. – С.1–21.
10. Максимович М. Сказания о Коливщине / Михайло Максимович // Вибрані твори. – К.: Либідь, 2004. – С.314–337.
11. Мицик Ю. А. Умань козацька і гайдамацька / Юрій Андрійович Мицик. – К.: Вид. дім КМ Академія, 2002. – 186 с.
12. Мірчук П. Коліївщина. Гайдамацьке повстання 1768 р. / Петро Мірчук. – Нью–Йорк, 1973. – 319 с.
13. Скоцилас І. Політичні, соціальні та еклезіальні обставини поширення унії на Білоцерківщині та Київщині в першій третині XVIII ст. / Ігор Скоцилас // Архів Української Церкви. Серія 1. Дослідження. Вип.1. Історія унії на Київщині 1596–1839 рр. – Л., 2011. – С.103–119.
14. Христовська Ю. В. Участь християнських конфесій у суспільно–політичному житті Правобережної України наприкінці XVIII – на початку XX ст.: монографія / Ю. В. Христовська. – К.: Вид–во Європейського університету, 2011. – 471 с.
15. Чухліб Т. «Гайдамаччина» в Речі Посполитій XVIII ст. (Причини повстанського руху в світлі джерел з українського табору) / Тарас Чухліб // Україна в Центрально–Східній Європі. – 2008. – №8. – С.116–125.
16. Шульгин Я. Очерк Коливщини по неизданным и изданным документам 1768 г. и ближайших годов / Яков Шульгин // Оттиск из журнала «Киевская старина». – К., 1890. – 209 с.

References

1. Antonovich V. Issledovaniya o Gajdamactve po aktam 1700–1768 g. / Volodimir Antonovich. – K., 1876. – 128 s.
2. Antonovych V. Narys stanovlennja Pravoslavnoi' cerkvy na Ukrai'ni vid pol. XVII do kincja XVIII st. / Volodymyr Antonovych // Grushevs'kyj M., Levyč'kyj O. Rozvidky pro cerkovni vidnosyny na Ukrai'ni–Rusy XVI–XVIII st. – L., 1990. – S.80–146.
3. Antonovych V. Umans'kyj sotnyk Ivan Gonta 1768 r. / Volodymyr Antonovych // Kyevs'kaja staryna. – 1882. – №11. – S.250–277.

4. Antonovych V. Shho pry nesla Ukraїni unija: stan ukrai'ns'koi' pravoslavnoi' cerkvy vid pol. XVII do kincja XVIII st. / Volodymyr Antonovych. – Vinnipeg, 1991. – 132 s.

5. Arhiv Jugo–Zapadnoj Rossii izdavaemyj vremennoju komissieju dlja razbora drevnih aktov, vysochajshe uchrezhdjonnoju pri Kievskom, Podol'skom i Volynskom general–gubernatore. Ch.1, T. II. Materialy dlja istorii pravoslav'ja v Zapadnoj Ukraine v XVIII. Arhimandrit Mel'hisedek Znachko–Javorskij. – K.: V tipografii Fedorova, 1864. – 685 s.

6. Gajdamac'kyj ruh na Ukraїni v XVIII st.: zb. dokumentiv / za red. I. L. Butycha, F. P. Shevchenka. – K.: Nauk. dumka, 1970. – 658 s.

7. Gajdamac'kyj ruh na Umanshyni. Kolii'vshhyna 1768 r.: hrestomatija / za red. S. Ju. Monke. – K.: VPC Kyi'v. un–t, 2002. – 213 s.

8. Dovbyshhenko M. V. Unija v Kyi'vs'komu ta Braclavs'komu vojevodstvah Rechi Pospolytoi' XVIII st. (zagal'nyj ogljad) / Myhajlo Volodymyrovych Dovbyshhenko // Arhiv Ukraїns'koi' cerkvy. Serija 1. Doslidzhennja. Vyp.1. Istorija unii' na Kyi'vshhyni 1596–1839 rr. / vidp. red. M. I. Obushnyj. – L., 2011. – S.120–202.

9. Istomin V. K voprosu o prichinah, porozhdavshih narodnye reakcii protiv Pol'shi v Jugo–Zapadnoj Rossii v XVIII v. po neizdannym aktam Kievskogo central'nogo arhiva / V. Istomin // Ottisk iz zhurnala «Universitetskije izvestija». – 1891. – S.1–21.

10. Maksymovych M. Skazanja o Koliivshhine / Myhajlo Maksymovych // Vybrani tvory. – K.: Lybid', 2004. – S.314–337.

11. Mycyk Ju. A. Uman' kozac'ka i gajdamac'ka / Jurij Andrijovych Mycyk. – K.: Vyd. dim KM Akademija, 2002. – 186 s.

12. Mirchuk P. Koliivshhyna. Gajdamac'ke povstannja 1768 r. / Petro Mirchuk. – N'ju–Jork, 1973. – 319 s.

13. Skochyljas I. Politychni, social'ni ta eklezial'ni obstavyny poshyrennja unii' na Bilocerkivshhyni ta Kyi'vshhyni v pershij tretyni XVIII st. / Igor Skochyljas // Arhiv Ukraїns'koi' Cerkvy. Serija 1. Doslidzhennja. Vyp.1. Istorija unii' na Kyi'vshhyni 1596–1839 rr. – L., 2011. – S.103–119.

14. Hrystovs'ka Ju. V. Uchast' hrystyjans'kyh konfesij u suspil'no–politychnomu zhytti Pravoberezhnoi' Ukraїny naprykinci XVIII – na pochatku XX st.: monografija / Ju. V. Hrystovs'ka. – K.: Vyd–vo Jevropejs'kogo universytetu, 2011. – 471 s.

15. Chuhlib T. «Gajdamachchyna» v Rechi Pospolytyj XVIII st. (Prychyny povstans'kogo ruhu v svitli dzherel z ukrai'ns'kogo taboru) / Taras Chuhlib // Ukraїna v Central'no–Shidnij Jevropi. – 2008. – №8. – S.116–125.

16. Shul'gin Ja. Ocherk Koliivshhyny po neizdannym i izdannym dokumentam 1768 g. i blizhajshih godov / Jakov Shul'gin // Ottisk iz zhurnala «Kievskaja starina». – K., 1890. – 209 s.

Kharsun O. V., PhD in History, Research fellow of Department of Scientific and Educational Work, Cherkasy Regional Art Museum (Ukraine, Cherkasy), olla0612@yandex.ru

Who made Melchizedek Znachko–Jaworski the inspirer of the Koliivshchyna?

A famous historical figure of Ukraine of the 18th century. – Melchizedek Znachko–Jaworski is used as an example for a researching the problem of religious conflict between the Orthodox, the Uniates and Catholics in the South of Kiev voivodship during the period of deployment of the Haidamak movement. The research highlights the main aspects of the condition of the Orthodox churches and monasteries of the region and the activities of the Abbot Motroninsky monastery in the defense of the Orthodox faith in the Right Bank of territory controlled by the Polish–Lithuanian commonwealth. Also there is a search for the reasons according to which Polish researchers and memoirists of the 18th – 19th centuries called Melchizedek the head of the Koliivshchyna 1768 and the Haidamak movement in Kiev province. In General, when considering the question, it becomes clear that Melchizedek's personal confrontation with the local Polish gentry and the Uniate clergy for the rights of Orthodox priests and the care of the Church and the monastery's property was the reason that the Polish contemporaries of the events of the Koliivshchyna 1768, attributed to Abbot Motroninsky monastery related directly to the organization of the Haidamak movement in the South of Kiev province.

Keywords: Orthodox Church, Greek–Catholic (Uniate) Church, Motroninsky monastery, Melchizedek Znachko–Jaworski.

* * *

УДК 94:334.784(477.41)«18/19»

Мочернюк Я. М.,
аспірантка кафедри історії України,
Інститут історичної освіти Національного
педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), mochernyuk@ukr.net

ПОМІЩИКИ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ТОРГІВЕЛЬНО–ФІНАНСОВОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

З'ясовано регіональні особливості торгівельно–фінансової діяльності поміщиків Київської губернії, виявлено фактори, які сприяли або гальмували розвиток цієї сфери у регіоні, визначено роль поміщиків у процесі становлення даної галузі.

Ключові слова: внутрішня і зовнішня торгівля, Київська губернія, поміщики, ринок, сільське господарство, фінансове підприємництво.

У пореформений період економічні інтереси багатьох поміщиків при збереженні зв'язку з сільським господарством все більше спрямовувалися у промислову сферу. Перебудовуючи свої маєтки на капіталістичний лад, вони ставали водночас власниками промислових і торговельних підприємств, членами акціонерних компаній, власниками цінних паперів, прибуткової міської нерухомості та інше. З позицій сьогодення дана проблема варта дослідження, аналізу, і що найважливіше – об'єктивних оцінок, оскільки роль поміщиків у фінансово–торговій сфері в Київській губернії у пореформений період дослідниками розглядалася мало.

Окремі аспекти торгівельно–фінансової діяльності дворянства висвітлені в роботах О. П. Реєнта та О. В. Сердюка [11], О. Доніка [16], М. Москалюка [3], Н. Темірової [6], та О. Пилипенка [7].

Торгівля була важливою умовою товарного виробництва, яка постійно відігравала важливу роль у розвитку продуктивних сил губернії. У силу збільшення об'ємів торгівлі втягувалося все більше територій. У руках поміщиків накопичувалися капітали, які в подальшому використовувалися для розвитку виробництва.

Потужним джерелом нагромадження поміщиками капіталів стала викупна операція. Поміщик міг за своїм бажанням або жити на відсотки від викупних свідоцтв (5% річних), або закласти їх в банку чи продати на ринку цінних паперів. Власники викупних свідоцтв часто їх продавали, і початок обігу свідоцтв помітно поживив ринок цінних паперів. Так, за даними 1866 р., польські поміщики Київського повіту отримали 47982 крб., Бердичівського повіту – 104804 крб. [1, арк. 1–10]. Станом на 1 січня 1892 р. поміщики Київської губернії отримали викупних платежів на суму 37438792,24 крб. [2, с. 137].

Значна частина цих коштів була використана дворянством для перебудови своїх господарств, для заснування нових і розширення вже існуючих промислових закладів. При бажанні поміщики могли кредитуватися на пільгових умовах у Державному та Дворянському банках.

З метою заохочення виробництва експортної продукції для поміщиків, які займалися підприємництвом, здійснювалися такі заходи як: повернення експортерам акцизів на товари, які куплені в Російській імперії і в подальшому продаж їх за кордон; повернення сплаченого ввізного мита на сировину та матеріали, з яких вироблено експортний товар; премії за вивезення продукції у вигляді пільгових залізничних тарифів при вивезенні експортером продукції залізничним транспортом [3, с. 25].